

BYUDJET TASHKILOTLARIDA SMETA TUZISH VA TASDIQLASH TARTIBINING IQTISODIY AHAMIYATI

Iskandarov Amirbek Otabekovich

O'zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi magistranti

ARTICLE INFO.

Kalit soʻzlar: iqtisod, byudjet, smeta tuzish, xarajat, moliyalashtirish, moddiy-texnika baza, davlat siyosati.

Annotatsiya

Maqolada byudjet tashkilotlarida smeta tuzish va tasdiqlash tartibining iqtisodiy ahamiyati va takomillashtirish usullari haqida soʻz yuritilgan. Byudjet tashkiloti zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish bilan bogʻliq boʻlgan oʻz faoliyatini amalga oshirish uchun davlat budjetidan mablagʻ ajratish nazarda tutilgan va bu mablagʻ moliyalashtirishning asosiy manbai hisoblanadigan vazirlik, davlat qoʻmitasi, idora, davlat tashkiloti hisoblanadi.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.

KIRISH

Xarajatlar smetasi – tashkilotlar tomonidan joriy moliya yili uchun tuziladigan va tasdiqlanadigan hujjat boʻlib, unda tashkilotlar uchun xarajatlar moddalari boʻyicha koʻzda tutilgan budjetdan ajratilgan mablagʻlar (xarajatlar rejasini) aks ettiriladi. Budjet tashkilotlari tomonidan belgilangan tartibda budjet va budjetdan tashqari mablagʻlar daromadlari va xarajatlari boʻyicha smetalari tuziladi va tasdiqlanib ijrosi taʼminlanadi.

Davlat byudjeti xarajatlarining iqtisodiy tasnifi boʻyicha boshqa xarajatlarni aniqlashda boshqa koʻrsatkichlar va uslublar qoʻllanishi mumkin, ularning asoslanganligi xarajatlar smetasini roʻyxatdan oʻtkazuvchi tegishli moliya organlari tomonidan tekshiriladi. Tegishli moliya organlari xarajatlar smetasini chuqurroq oʻrganish maqsadida tashkilotlarning xarajatlar smetasini tuzish va ijro etishning istalgan bosqichida ularning qoʻshimcha hisob-kitoblarini talab qilishga haqlidirlar.

Xarajatlar smetasi bu tashkilotning bir yillik moliyaviy rejasini aks ettiruvchi nizomi boʻlib, unda asosiy daromadlar manbalari va yil choraklari boʻyicha taqsimlangan xarajatlar hajmi va maqsadlari koʻrsatiladi.

Byudjet tashkilotlari xarajatlar smetasini roʻyxatdan oʻtkazish. Tashkilotlarning xarajatlar smetalari, shuningdek markazlashgan xarajatlar smetalari tasdiqlangandan soʻng choraklar (oylar) kesimidagi xarajatlarni yillik umumlashmasi byudjet tasnifining boʻlimlari, kichik boʻlimlari, boblari va iqtisodiy tasnifi boʻyicha choraklarga (oylarga) boʻlingan holda tegishli moliya organiga roʻyxatdan oʻtkazish uchun taqdim etiladi. Shu bilan bir vaqtda setlar, kontingentlar va shtatlar boʻyicha umumlashtirilgan koʻrsatkichlar taqdim etiladi. Tashkilotlarning tasdiqlangan smetasini roʻyxatdan oʻtkazish tegishli byudjet parametrlari tasdiqlangan paytdan boshlab qirq kundan kechiktirmay (ammo, moliya yilining 10 fevralidan kechikmagan holda) tegishli moliya organlari tomonidan amalga oshiriladi. Moliya organlari tomonidan tegishli tartibda tasdiqlangan xarajatlar smetalari tasdiqlangan byudjetga,

shuningdek byudjetni tuzish bo'yicha qonunchilikka muvofiq tuzilganligini tekshirib ko'radilar. Xarajatlar smetasi ushbu xarajatlar smetasida tasdiqlangan barcha guruhlar bo'yicha xarajatlarni xarajatlar yoyilmasiga va ularning hisob-kitoblariga to'liq mos kelishini tekshirgan holda ro'yxatdan o'tkazish uchun qabul qilinadi.

A. Byudjet tashkilotlarida byudjetdan tashqari mablag'lar buyicha xarajatlar smetasini tuzish, ko'rib chiqish, tasdiqlash va ro'yxatdan o'tkazish.

Tashkilotlar byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha smetani har yili tuzadilar va tasdiqlaydilar. Bunda, tashkilotlar byudjetdan tashqari mablag'lar tushumlarini va xarajatlarini rejalashtirishni qonunchilikda belgilangan tartibda amalga oshiradilar. Tashkilotlar quyidagi byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha smetalarni tuzadilar:

- byudjet tashkilotlarini rivojlantirish jamg'armasi;
- tibbiyot muassasalarini moddiy rag'batlantirish va rivojlantirish jamg'armasi;
- ta'lim muassasalarida o'qitishning to'lov-kontrakt shaklidan tushumlar;
- qonunchilikda belgilangan boshqa barcha byudjetdan tashqari mablag'lar.

Byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha xarajatlar smetasi daromadlar va xarajatlar qismidan iborat bo'ladi. Daromadlar qismida moliya yili boshidagi qoldiq va kelgusi yilda kutilayotgan tushumlar miqdori aks ettiriladi. Xarajatlar qismida yil boshidagi qoldiqlar va kelgusi yilda kutilayotgan tushumlar miqdorida amaldagi qonunchiliklarga muvofiq taqsimlanadi. Tashkilotlar tegishli tartibda byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha xarajatlar smetasini tuzib tasdiqlaydilar va tegishli moliya organlariga ro'yxatdan o'tkazish uchun taqdim etadilar.

B. Vaqtinchalik xarajatlar smetasini tuzish, ko'rib chiqish va tasdiqlash.

Tashkilotlar vaqtinchalik xarajatlar smetasini tuzish, ko'rib chiqish va tasdiqlash oylar kesimida birinchi chorakdan oshmagan davr uchun amalga oshiriladilar. Bunda, har oylik xarajatlar, qoida tariqasida, moliya yilining boshlanishida amalga oshirilishi rejalashtirilmaydigan xarajatlar summasini hisobga olgan holda, o'tgan moliya yilining oxirgi choragi byudjet mablag'larining uchdan bir qismidan oshib ketmasligi shart.

Vaqtinchalik xarajatlar smetasida o'tgan moliya yilida amalga oshirilmagan byudjet xarajatlari ko'zda tutilmaydi. Vaqtinchalik xarajatlar smetasi xarajatlar smetasi tasdiqlangunga qadar amalda bo'ladi, bunda belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgan xarajatlar smetasidagi birinchi chorak uchun xarajatlar summasi tashkilotlarning vaqtinchalik xarajatlar smetasida ko'zda tutilgan xarajatlar summasidan kam bo'lishi mumkin emas.

TAHLILI VA METODLAR

Xarajatlar smetasini Nizomda belgilangan shaklda byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar tuzadilar. Moliya organlari va byudjet mablag'larini taqsimlovchilar byudjet tashkilotlari hamda byudjet mablag'lari oluvchilarning xarajatlar smetalariga doir hisob-kitoblarni o'rnatilgan tartibda talab qilib borish majburiyatlari va vakolatlari mavjud. Xarajatlar smetasi byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar tomonidan ularga tegishli moliya yili uchun yetkazilgan byudjetdan ajratiladigan mablag'lar hajmi doirasida tuziladi.

Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarga tegishli moliya yili uchun byudjetdan ajratiladigan mablag'lar hajmini yetkazish tegishli moliya organlari yoki byudjet mablag'larini taqsimlovchilar tomonidan byudjet to'g'risidagi qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda amalga oshiriladi. Byudjet mablag'larini taqsimlovchilarga tegishli moliya yili uchun byudjetdan ajratiladigan mablag'lar hajmini yetkazish O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan byudjet to'g'risidagi qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda amalga oshiriladi.

Xarajatlarning quyidagi guruhlari Davlat byudjetidan mablag' bilan ta'minlanadi:

I. Ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar (ko'p bolali oilalarga nafaqalar va kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam, stipendiyalar va boshqalar).

II. Ish haqiga qo'shimchalar.

III. Kapital qo'yilmalar (Davlat investitsiya dasturida nazarda tutilgan aniq ro'yxatlarga muvofiq).

IV. Boshqa xarajatlar.

Xarajatlar smetasini tuzish bo'yicha ishlarni tashkil etish davomida O'zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog'iston Respublikasi vazirliklari, davlat qo'mitalari va idoralari, tegishli hokimiyatlarning boshqarma va bo'limlari o'zlariga bo'ysunuvchi tashkilotlarga byudjet to'g'risidagi qonun hujjatlari va moliya organining mazkur masala bo'yicha ko'rsatmalaridan kelib chiqib, kelgusi yil uchun smetalarni tuzish tartibi va muddatlari to'g'risida ko'rsatmalar beradi.

Buning uchun O'zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog'iston Respublikasi vazirliklari, davlat qo'mitalari va idoralari, tegishli hokimiyatlarning boshqarma va bo'limlari bo'ysunuvdagi byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning rahbarlari hamda tegishli xodimlarining kengashini chaqiradilar va xarajatlar smetasini tuzish tartibi va muddatlari to'g'risida yo'l-yo'riqlar ko'rsatadilar, ularga tashkilotlarning xarajatlar smetasini tuzish tartibi masalalari bo'yicha qonun hujjatlari talablarini tushuntiradilar, byudjet mablag'lari bo'yicha xarajatlar smetasi hisob-kitoblarini qonun hujjatlariga muvofiq kelishi majburiyligi, xarajat qilishda smeta-shtat intizomiga va tejamkorlik rejimiga rioya qilish haqida ko'rsatmalar beradilar, shuningdek xarajatlar smetasini tuzish hamda blankalarni to'ldirish texnikasi masalalari bo'yicha yo'l-yo'riqlar ko'rsatadilar. Bir vaqtning o'zida bo'ysunuvdagi byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarga kelgusi yil uchun iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish dasturlariga muvofiq asosiy ko'rsatkichlarni (sinflar, o'quvchilar, bolalar, shifoxonalarda joykunlar, bola-kunlar soni va boshqalar) yozma ravishda xabar qiladilar. Xarajatlar smetasi bo'yicha xarajatlarni hisoblab chiqarish iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirish dasturlari ko'rsatkichlariga va tejamkorlikning qat'iy rejimini hisobga olgan holda mablag'larga bo'lgan ehtiyojga muvofiq amalga oshirilishi lozim.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Xarajatlar smetasini ko'rib chiqish va tasdiqlash O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'kori Kengeshining yoki tegishli viloyatlar, shaharlar, tumanlar Xalq deputatlari kengashlari sessiyalarining byudjet haqidagi qarori qabul qilingan kundan boshlab ikki hafta muddat ichida (agar boshqa muddat belgilanmagan bo'lsa) rasmiylashtiriladi. Smeta xarajatlarining ko'rib chiqish va tasdiqlash jarayonida quyidagilarga e'tibor berish zarur. Jumladan:

Smeta xarajatlarining belgilangan blankalarda to'g'ri tuzilganligini;

xarajatlarni belgilangan parametrlar doirasida hamda choraklar va oylar kesimida to'g'ri taqsimlanganligini. iqtisod qilish tartibiga amal qilgan xolda xarajatlar smetalarida talab etilmaydigan tadbirlar uchun mablag'lar ajratishga yo'l qo'ymasligini;

hisob-kitoblar va asoslantirishlar bilan tasdiqlanmagan summalarni xarajatlar smetalarida qabul qilishga yo'l qo'ymasligini e'tiborga olish zarur.

Xarajatlarni hisoblab chiqarishda quyidagilarga amal qilinadi:

- belgilangan tartibda tasdiqlangan ijtimoiy va iqtisodiy rivojlantirish dasturlariga;
- davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan ularga taqdim etilgan byudjet sohasidagi vakolatlari doirasida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarga;
- belgilangan tartibda tasdiqlangan byudjet tashkilotlari xarajatlarining normativlariga;
- Tovar va xizmatlarning davlat tomonidan tartibga solinadigan narxlari va tariflariga.

XULOSA

Xulosa qilib ta'kidlash o'rinliki, Davlat byudjeti parametrlari qabul qilingandan so'ng hududiy moliya organlari tomonidan tegishli byudjet parametrlari byudjet tashkilotlariga xarajatlar smetasini tuzish uchun yetkaziladi. Byudjet tashkilotlari xarajatlar smetasini o'z ehtiyojlaridan kelib chiqib, kelgusi moliya yili uchun talab etiladigan xarajatlarni aniq hisoblagan xolda tuzadi, ko'rib chiqadi, tasdiqlaydi hamda moliya organiga ro'yxatdan o'tkazish uchun taqdim etadi. Tegishli moliya organlari xarajatlar smetasini amaldagi qonunchiliklariga muvofiq, parametrlar doirasida aniq hisob-kitoblar asosida to'g'ri tuzilganligini tekshirib, e'tirozlar bo'lmagan taqdirda ro'yxatdan o'tkazadilar. Smetalarni tuzish, tasdiqlash, ro'yxatlan o'tkazish, ijro etish va ularga moliya yili davomida o'zgartirishlar kiritish jarayonida uchraydigan eng muhim muammolardan biri bu byudjet tashkilotlarida hisobchilarning qo'nimsizligi va bu hol qator qiyinchiliklar keltirishini ko'rsatish mumkin. Byudjet tashkilotlari hisobchilarini qo'nimsizligini kamaytirish maqsadida ularni moddiy rag'batlantirish hamda mas'uliyatini oshirish va shu bilan bir qatorda ularni bilim ko'nikmalarini oshirib borish zarur deb hisoblaymiz.

Yana bir uchraydigan muhokama qilinishi zarur hol bu xarajatlar smetasiga ish haqi xarajatlarini rejalashtirishda shtat birliklarini kiritish - joylashgan hududning geografik va demografik holatlari to'g'ri kelmasligidir. Shu sababli ayrim shtatlar vakant bo'lib ayrim shtatlar yetishmasligi - xarajatlarni rejalashtirishda qiyinchiliklar keltirmoqda. Shtat birliklari kiritish bo'yicha me'riy hujjatlarda belgilangan shtat birliklariga 10 foiz miqdorida o'zgartirish kiritishga mahalliy organlarga vakolatlar berilishi smetalarga ma'lum egiluvchanlik bag'ishlab ularning bajarilishi samaradorligini oshirishga ma'lum hissa qo'shar edi.

Xarajatlar smetasiga kommunal xizmati xarajatlari jumladan issiqlik energiyasi va issiq suv xarajatlarini ajratishda haqiqiy xarajatlari havoning haroratiga bog'liqligi sababli kelgusi yilda kutilayotgan xarajatlarni prognoz qilishda qiyinchiliklarni tug'dirmokda. Bu sohada ham ma'lum egiluvchanlikni kiritishni o'rinli deb bilamiz. Ya'ni havoning pastbaland kelishini inobatga olgan holda mablag'larni ma'lum me'yorda ajratishni kamaytirish va yoki aksincha ko'paytirib berish – mahalliy byudjetlarning ijro samaradorligini oshirilishida ma'lum rezervlarga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil 24 yanvar
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ – 4611 sonli qarori. 24.02.2020 “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”.
4. Шержонов, Ш. (2023). ИЖТИМОЙ ҲИМОЯ ТИЗИМИНИ ЯХШИЛАШДА БЮДЖЕТ МАБЛАҒЛАРИ НАТИЖАВИЙЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЙЎЛЛАРИ. *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*, 1(6), 261-269.
5. Sherjanov, S. (2022). O'zbekiston aholisini ijtimoiy himoya qilish strategiyasi. *Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences*, 2(13), 132-138.
6. Bakberganovich, S. A. (2022). Foreign experience of increasing local budget income. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(10), 436-438.
7. Шеров, А. Б. (2022). ПУТИ УЛУШШЕНИЙА СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЙА. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 8, 89-92.
8. Sherjan, S., & Zebiniso, A. (2022). Ways for effective use of extrabudgetary funds. *Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali*, 2(10), 143-146.